HebrewBooks.org ©Moznaim Publishers. No commercial use allowed.

מאימתי פרק ראשון תענית

כנרייתו של עולם. כתיב התם כל העולם שטוף במים והכא כינסן במקום אחד כמכנס מים בנאד (ב) שנאמר בתולות דכתיב ג) נותן בתולות תהומות אם מול גבולו ומולר ליס: **משיורי ממלית.** מה שנשאר בעבים אחר שתייתה: **על פני תרן.** ג"י: **בתחילה שופה.** אם יורדין הגשמים תחילה כך שמעתי: **תשרת מים ותשרת מים.** שני מקרות הן אחד בתהלים ואחד בשמואל בוידבר דוד: ס"ג **שקול קף ושדי חריש.** כלומר קח קף שמגלת תשרת וגרפו עם מלת תשרת וקרי ביה (ג) מכשרת שממתקין ומכשירין בעבים: **חשוך עננו סגילין מימוסי.** והיינו דכתיב תשרת מים: **נהור עננו.** כשהענן קלים זעירן מימוסי ומכלל חשוך סגילין אתה למד לנהר זעירין ותשרת לשון השרה כמו מין שורין דיו (שבת דף יח:) (כו') כדדרים ליה רבי יהושע לעיל [ט:] לגבי תשרת מיבעי ליה למכתי ולהכי: **במאמר הן עתון.** מין נחות על שוס דבר שלא מכוונות ועומדות כמין בריכה ותלויות במאמרו של הקב"ה: **ופירותיהן מי גשמים.** משום ליישנא דקרא נקט הכי משום דכתיב מפרי מעשיך תשבע הארץ ופירותיהם כלומר מזיעת המים שאין נמסרין כלום לכתיבי (תהלים קמ) פלג אלהים מלא מים כל שעה והקרן קיימת ופירותיהן מי גשמים וכן מפורש בגשלשים רגם ה): **ונהר יולא מעדן.** (ז) סימן לדבר שגן עדן שותה מן הגשמים תחילה דכתיב ונהר יולא מעדן להשקות את הגן וגו': **שנא מאמלים בית כור.** כלי שמשקין בתימיו בית כור יכולין להשקות בתמלימו שיעור זריעת תרקב שהוא אחד משמים בבית כור. והכי נמי עולם אחד משמים בגן עדן ודי לו בתמלית העננים המשקין את הגן. (ה) **גן לפני כל העולם כולו כעדן לגן: נמלא כל העולם כליסוי קדים.** הקטן כנגד הקדלה: **שולנת על מים רבים רגם לוולרות.** גת קלן אמת בגשבעה ה): **ארבו לוולרותיה.** שקנו עולר: **מים רבים.** שמשקין שדותיהן בשבל עמוקה מכל האילות וגשמים מטפטפין ויורדין שם: **עפירה בגב.** עפירה היא בשל שקולרין בה תבואה בלח מטר שאין לריכים לגשמים: **נקיטין.** דהכי (ו) תלמה בשל בלח מיטרא: **דטובעני.** היא מקום מלולה ורקק: **ולא יובשני.** שאינה יבשה: **מתני' בשלשה בחמישי שלא להפקיע השערים.** שלא יעלו ג' תעניות ביחידים אלא בחמישי ושני מאי קמשמע לן תנינא (ח) ג' גוזרין תענית על הלבור בתחילה בחמישי שלא להפקיע את השערים אלא שלש תעניות הראשונות שני וחמישי ושני מהו דתימא הני מילי לבור אבל יחיד לא קמשמע לן תניא נמי הכי כשהתחילו היחידים להתענות מתענין שני וחמישי ושני (ט) ומפסיקין בראשי חדשים ובימים

כרי ביה חכשרת. פי' הטל הכ"ף מן חסכת ושדי עם חשרת ויהיה חכשרת כלומר שהמים בעבים מתכשרים שהענינים שומים לנסוף הס ממתקים בעבים: **טובעני ולא יובשני.** פי' מוטב להיות בארץ שהיא לחה מכשהיא יבשה:

הלכתא יום ס' כלאחר ס'.

וכן עמך דבר ויוס בברייתו של עולם ת"ר א"י נבראת תחילה וכל העולם כולו נברא לבסוף שנאמר [1] עד לא עשה ארץ וחוצות א"י (ט) משקה אותה הקב"ה בעצמו וכל העולם כולו ע"י שליח שנאמר [2] הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות א"י שותה מי גשמים וכל העולם כולו מתמצית שנאמר הנותן מטר על פני ארץ וגו' א"י שותה תחילה וכל העולם כולו לבסוף שנאמר הנותן מטר על פני ארץ וגו' משל לאדם שמגבל את הגבינה נוטל את האוכל ומניח את הפסולת אמר מר ממתקין הן בעבים מנליה דא"ר יצחק בר יוסף א"ר יוחנן כתיב [3] חשכת מים עבי שחקים וכתיב [4] חשרת מים עבי שחקים שקול קף ושדי אריש וקרי ביה (ו) חכשרת ור' יהושע בהני קראי מאי דריש בהו סבר לה כי הא דכי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא נהור עננו זעירין מוהי חשוך עננו סגיין מוהי כמאן אזלא הא דתניא מים העליונים במאמר הם תלוים ופירותיהן מי גשמים שנאמר [5] מפרי מעשיך תשבע הארץ כמאן כר' יהושע ור' אליעזר ההוא במעשה ידיו של הקב"ה הוא דכתיב אריב"ל כל העולם כולו מתמצית גן עדן הוא שותה שנאמר [6] ונהר יוצא מעדן וגו' תנא מתמצית בית כור שותה [ז] תרקב: ת"ר [ח] ארץ מצרים הויא ד' מאות פרסה והוא אחד מששים בכוש וכוש אחד מששים בעולם ועולם א' מששים בגן וגן אחד מששים לעדן ועדן אחד מס' לגיהנם נמצא כל העולם כולו כבסיסוי קדרה לגיהנם וי"א גיהנם אין לה שיעור א"ר אושעיא מאי דכתיב [7] שוכנת על מים רבים רבת אוצרות מי גרם לבבל שיהו אוצרותיה מליאות בר הוי אומר מפני ששוכנת על מים רבים אמר רב עתידה בבל דחצדא בלא מיטרא אמר אביי נקיטינן [ט] **טובעני ולא יובשני: מתני'** [י] בג' במרחשון שואלין את הגשמים רבן גמליאל אומר [א] בשבעה בו בט"ו יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת: **גמ'** [ב] א"ר אלעזר הלכה כרבן גמליאל תניא חנניה אומר [ג] ובגולה עד ששים בתקופה אני והא בעו מיניה משמואל הוגא בר חייא אמר שמואל הלכה כחנניה איני והא בעו מיניה משמואל מאימת מדכרינן ותן טל ומטר אמר להו מכי מעיילי ציבי לבי טבות [ד] רישבא דילמא ידיי ואידי חד שיעורא הוא איבעיא להו יום ששים כלפני ששים או כלאחר ששים ת"ש רב אמר יום ששים כלאחר ששים ושמואל אמר יום ששים כלפני ששים א"ר נחמן בר יצחק וסימנך עילאי בעו מיא תתאי לא בעו מיא אמר רב פפא [ד] הלכתא יום ששים כלאחר ששים: **מתני'** [ד] הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתעניין ג' תעניות אוכלין ושותין משחשיכה ומותרין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה [ה] הגיע ר"ח כסליו ולא ירדו גשמים ב"ד גוזרין שלש תעניות על הלבור אוכלין ושותין משחשיכה ומותרין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה: **גמ'** מאן יחידים אמר רב הונא רבנן ואמר רב הונא יחידים מתעניין שלשה תעניות שני וחמישי ושני מאי קמשמע לן תנינא [ו] אין גוזרין תענית על הלבור בתחילה בחמישי שלא להפקיע את השערים אלא שלש תעניות הראשונות שני וחמישי ושני מהו דתימא הני מילי לבור אבל יחיד לא קמשמע לן תניא נמי הכי כשהתחילו היחידים להתענות מתעניין שני וחמישי ושני [ז] ומפסיקין בראשי חדשים ובימים

מקום שנהגו שלא להתענות בתענית זו אין מתענין בו. ואם התחילו להתענות פוסקין מתעניתם וכן

מוסף רש"י

כביסוי קדרה. דבר מועט (פסחים צד.). **בג' במרחשון שואלין את הגשמים.** הכי קאי להו דהוי זמן גשמיס (לעיל ד:). **הלכה כרבן גמליאל.** לחינו שואל על שנעשה בממלאן (שם). **היחידים.** מסליס (לעיל ו.). **שלא להפקיע את השערים.** כשרואין בעלי תגויות שקונין למולאי יוס ממיני שני שעורות גדולות אתת ליוס התענית לגיל ממיני ואתת לשבת, שכורים שבת רעב לעולם ומייקרים ומפקיעים השער, לבל משתמילו להתענות יודעין שאינו אלא מפני התענית (לקמן טו:).

רבינו חננאל

ארץ ישראל נבראת תחלה. שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות. ארץ ישראל הקב"ה משקה אותה [בעצמו] וכל העולם כולו על ידי שליח, שנאמר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות. ארץ ישראל שותה מי גשמים וכל העולם שותה תמצית, שנאמר הנותן מטר וגו', משל לאדם מגבל גבינה נוטל מאכל ומניח הפסולת. ת"ר מצרים ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, ואחד מששים בכוש, וכוש אחד מששים בעולם, והעולם אחד משלים בגן, וגן אחד מששים בעדן, ועדן אחד מששים בגיהנם, נמצא כל העולם כולו כבסיסי קדירה לגיהנם. א"ר יהושע בן לוי כל העולם מתמצית הגן הוא שותה שנאמר, ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. תנא מתמצית בית כור שותה תרקב. פי', התרקב הוא חצי סאה, והכור יש בו ל' סאין, נמצא א' מס' בכור. וכיון ששנה בחיצונה והעולם א' מס' בגן, נמצא העולם כולו חלק א' מס' חלקים בגן, ומתמציתו שותה כל העולם. דיקדק התנא [ש]מתמצית בית כור שותה תרקב, שהוא זה התרקב א' מס' בכור כמו שהוא העולם א' מס' בגן, ושותה תמציתו. **מתני'.** **בשלשה במרחשון שואלים את הגשמים.** הכי גרסינן **בשלשה** בחמישי שואלים את הגשמים, (כו'), **רבן גמליאל. לחינו שואל** על שנעשה בממלאן (שם). **היחידים.** מסליס (לעיל ו.). **שלא להפקיע את השערים.** כשרואין בעלי תגויות שקונין למולאי יוס ממיני שני שעורות גדולות אתת ליוס התענית לגיל ממיני ואתת לשבת, שכורים שבת רעב לעולם ומייקרים ומפקיעים השער, לבל משתמילו להתענות יודעין שאינו אלא מפני התענית (לקמן טו:).

תורה אור השלם

1. עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֹאשׁ עָפְרוֹת תֵּבֵל:
משלי ח כו
2. הַנֹּתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אֶרֶץ וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת:
איוב ה י
3. יָשָׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו סֻכָּתוֹ חֶשְׁכַת מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים:
תהלים יח יב
4. וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סְכּוֹת חֶשְׁרַת מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים:
שמואל ב כב יב
5. מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ:
תהלים קד יג
6. וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים:
בראשית ב י
7. שֹׁכְנַתְּ עַל מַיִם רַבִּים רַבַּת אוֹצָרֹת בָּא קִצֵּךְ אַמַּת בִּצַּעְךָ:
ירמיהו נא יג

הגהות הב"ח

(א) גמ' שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות וגו' שותה תחילה כו' על פני ארץ וגו' ר"ש וכו' ממתיק וכו' על פני ארץ וגו' משל לאדם שמגבן את הגבינה: (ב) רש"י ד"ה בגייהו כו' כמכנים מים בנאד שנאמר ונתנם בתולות כו' ותולר ליס מה"ד שותה תחלה אם יורדין הגשמים תחלה כך שמעתי ומה"ד מתמצית משיורי מים שנשאר בעבים כו' ס"א מה"ד תשרת כו': (ג) ד"ה ה"ג שקול כו' תכשרת. נ"ב ולכאי נקט ר"ת ולא נקט ש"ין דשי"ן הכף והכף כתיב: (ד) ד"ה ונהר יולא מעדן כלומר סימן לדבר כו' דכתיב קרא ונהר יולא מעדן תחילה להשקות הגן: (ה) ד"ה תגא כו' להשקות את הגן הס"ד ותס"ל גן לפני כל עולם כולו כגן עדן לעולם: (ו) ד"ה נקיטינן להכי הוא דחצדא בלא מיטרא דטובעני כו' הל"ל:

רבינו גרשום

מתמצית כור שותה תרקב. מתמצית גן עדן שותה כל העולם, דכל העולם לגבי גן עדן כתרקב לפני כור. תרקב תרי וקב, דתיינו ג' קבין. כור ל' סאין, ותרקב חצי סאה, נמצא תרקב אחד משמים בכור, וכל העולם אחד משמים בגן עדן. דחצדא בלא מטרא. כלומר, שקוצרת בלא מטר, כלומר שאינה צריכה מטר, שיושבת בין ביצעי המים. ע"א אצדה. **טובעני ולא יובשני.** כלומר, מיתרמי שטובעין הזדעים אבל לעולם אין מתייבשין. ר"ג אומר **בשבעה בו בחמשה עשר יום אחד החג.** כלומר דד' במרחשון הוא ט"ו אחר החג, כדי שיגיע האחרון כו' קודם הגשמים. **ובגולה.** אין שואלין את הגשמים עד ששים בתקופה, לפי שהן במקום נמוך ואין צריכין למטר כל כך. **ציבי דטבות דישבא.** דהוה עשיר, והיו עצים שלו מונחים ליבש בשדה עד שיכנסם במרחשון. **כלפני ששים.** ואין שואלין בו, או כלאחר ששים, ושואלין בו. **עילאי בעו מיא.** רב דהוה מא"י בעי מים בששים. **תתאי לא בעי מיא,** שמואל דהוה מבבל עד לבסוף לא בעי מיא, עד ששים ואחד. **אוכלין ושותין משחשכה.** שאין אוכלין מבעוד יום כיוה"כ וכתשעה באב. **שלא להפקיע את השערים.** דבני כפרים הבאים ליום הכניסה מספקים מים ומזון לאחיהן שבכרכין, וכשהן באין בחמישי לא ידעו שקבלו עליהם תענית, ואין מביאין מזון אלא לצורך השבת, ולוקחין הכל לצורך ליל חמישי לפי שהתענו בו, ומתייקר המזון לצורך השבת, אבל כשגוזרין בשני כשבאין בשני לעיר שומעין כשגוזרין תענית, וכשבאין בחמישי מביאין מזון כדי למכור לילי חמישי ולשבת. **מפסיקין בראשי חדשים.** אם אירעו בחמישי ושני,